

# Magyarország külkereskedelme a középkorban

NAGY BALÁZS

Egy középkori ország külkereskedelmének rekonstruálása igen összetett feladat. Ide tartozik az országba beérkezett, illetve onnan kivitt áruk összetételének, mennyiségének, értékének megállapítása, de több olyan tényező is, melyek kívül esnek a szűken értelmezett gazdaságtörténet vizsgálódási körén. Amennyiben a források lehetővé teszik, ugyanúgy tanulságos lehet a külső forgalomba került áruk eredetének megállapítása, mint például az importárúk felleveőpiacának meghatározása. Tehát a hiteles kép megállapításához olyan jellegű és mennyiségű adatra lenne szükség, melyeket a középkori államok nem hoztak létre még olyan területeken sem, ahol több írott forrás keletkezett. Magyarország a források fennmaradása szempontjából különösen hátrányos helyzetben volt, és a következő évek kutatásai feltehetően nem fogják nagyságrendileg növelni a rendelkezésre álló hazai kútfők körét. Ezért is van különös jelentősége a már ismert források akár új kérdésfelvetésen alapuló, akár új módszereket követő vizsgálatának.

A középkori Magyarország népességének döntő részét a közvetlen földművelő munkát végző és állattartással foglalkozó parasztság tette ki, tehát az a társadalmi réteg, amely mind élelmiszer, mind iparcikk szükségleteit teljes egészében, vagy túlnyomó részben önellátásból fedezte. Ez nem azt jelenti ez, hogy a parasztok a kereskedelem által nyújtott árucserétől elszigetelten éltek, illetve, hogy nem jelenthettek piacot a kereskedelem által szállított áruk számára. Ez a tényező azonban meghatározó módon befolyásolta a kereskedelemnek a gazdasági vérkeringésben betöltött szerepét. A megtermelt javak és termékek túlnyomó többsége nem vált áruvá, hanem ezeket a létrejöttüket követően hamarosan helyben elfogyasztották, és emellett csak kisebb rész jutott a helyi, vagy mezővárosi piacra. Még csekélyebb hányad volt az, amely bekerülhetett a külkereskedelmi áruforgalomba. Így az áruvá váló, kereskedelmi csatornákon keresztül gazdát cserélő javak nagyobb része a helyi, vagy regionális, általában az országon belül zajló forgalomban jutott a piacra. A külkereskedelem a kereskedelem összetevői közül a legkisebb arányú szegmenst képviselte. Joggal vetődhet fel tehát a kérdés, hogy miért foglalkoznak mégis a különböző országok gazdaságtörténetészei kiemelt súllyal hazájuk külkereskedelmével. Ennek egyik magyarázata abban rejlik, hogy e kérdés vizsgálata segíti megvilágítani a középkori munkamegosztás kiépülését,

illetve egy-egy országnak a nemzetközi munkamegosztásban elfoglalt helyét. A külkereskedelem csatornáinak felderítése sokkal több dologról árulkodik, mint csupán az országba érkező, és azt elhagyó árukról. Ezek megismerése révén alakíthat ki képet az utókor a nemzetközi összeköttetések erősségéről, a közlekedés és a szállítás technikai feltételeinek alakulásáról, vagy akár a vámok elhelyezkedéséről. A kereskedők nem csak árukat adtak-vettek, hanem az ő közvetítésükkel sok más is bekerülhetett az országba, illetve eljuthatott onnan más területekre: hírek, információk, könyvek, új kereskedelmi technikák. A kereskedő a felkeresett országban egy időre letelepedve gyakran megházasodott, családi kapcsolatokat alakított ki, és ezáltal szervezettebben, szorosabban integrálódott új lakóhelyének társadalmába. Ezek a rokoni szálak aztán alapját képezték a további kereskedelmi összeköttetések kialakításának.

A külkereskedelem az áruk és a forgalom speciális jellege miatt sokkal nagyobb eséllyel hagyott nyomot a középkori forrásokban, mint más gazdasági ágazatok, például a mezőgazdaság. A külkereskedelmi forgalomra kivetett vámok az uralkodói jövedelmek számottevő részét jelentették, az ezeket rögzítő vámjegyzékek a források között is kiemelt súlyt képviselnek. Hasonló módon a régészet is különös figyelemmel fordul az anyagi kultúra külföldi eredetű emlékei, az importárúk felé, hiszen ezeknek a származási helye régészeti módszerekkel azonosítható, és így a leletek révén is felvázolható a középkori kereskedelmi utak egy sajátos vetülete.

Több más olyan kérdés is felmerülhet a történelemben, melyekre a források, illetve az ezek alapjául szolgáló adatfelvételek hiányában nem adhat pontos választ. Ide tartozik például a bel- és a külkereskedelem aránya, és a külkereskedelmi egyensúly kérdése is. Ezen a téren a történész bizonytalanságról számolhat be, az azonban kétségtelen, hogy az országon belüli és a külkereskedelem több szempontból is eltért egymástól: a külső forgalomba kerülő, illetve onnan bejövő áruk összetételében a luxuscikkek hosszú ideig dominanciát élveztek, míg az elsődleges fogyasztási cikkek, élelmiszerek, olcsó áruk csak viszonylag később kerültek be ebbe a körbe.

### Magyarország korai külkereskedelme

A magyarországi áruknak a külföldi kereskedelmi piacokon való felbukkanására vonatkozóan több, közel egyidejű adatot lehet idézni. Az egyik a *Povest 'vremennyh let* kezdetű orosz évkönyvekből való. Ezek szerint 969-ben Szvjatoszláv kijevi fejedelem azt mondta anyjának, Olga fejedelemnőnek, hogy a Duna deltájánál

lévő Perejaszlavecben fog lakni, „mivel [...] ide gyűlnek az összes javak: a görögöktől az arany, drága kelmék, borok, különféle gyümölcsök Csehországból, az Ugor Földről [Magyarország] pedig ezüst és lovak.”<sup>1</sup> A zsidó utazó Ibrāhīm Ibn Ya‘qūb pedig 965-ben Prágáról írva említi meg, hogy a türkök földjéről, azaz a magyaroktól érkező mohamedán, zsidó és türk (magyar) kereskedők áruval és bizánci aranypénzzel jelentek meg Prágában, ahonnan „rabszolgákat, önt és különböző fajtájú szőrméket visznek”.<sup>2</sup> Itt kell megemlíteni még a normannokhoz fűződő kapcsolatokat, és ezek között a kereskedelmi összeköttetéseket is. Skandináv eredetű kardok kerültek elő honfoglalás kori temetőkből, illetve Szent István kori magyar pénzek felbukkanására is vannak adatok skandináv területekről. Ezek hátterében természetesen nem csak kereskedelmi kapcsolatokat sejthetünk, hanem a fegyverek és a pénzek portyázó, rabló hadjáratok révén is eljuthattak távoli területekre. A honfoglalás-kori régészeti feltárások is megerősítik a különböző irányú kereskedelmi kapcsolatok meglétét. Így egyértelmű bizonyítékaink vannak, elsősorban a halottakkal eltemetett sírmellékletek alapján bizánci eredetű tárgyakról, ékszerekről is. A jó minőségű keleti ezüstpénzek, a dirhem leletek hazai felbukkanása a nyugati és déli eredetű érmektől eltérően nem magyarázható a kalandozások hatásával, hanem ennek forrását sokkal inkább a keleti kereskedelemben kell keresni.

Ezek az adatok eltérő irányokat, különböző kereskedelmi orientációkat jelentenek, de mindez nincs ellentétben azzal, amit a magyar állam 10. század második felében fennálló külkapcsolatairól tudunk. A források kettős, keleti és nyugati kötődésről árulkodnak, az áruösszetétel pedig inkább a keleti kereskedelemre jellemző. Érdemes felfigyelni arra is, hogy a 969-es perejaszlaveci említés az egyik legkorábbi adatunk a magyarországi ezüst külföldi piacra kerüléséről. Az ezüst magyarországi bősége feltűnt egy itt tartózkodó külföldi utazónak is. Az 1150–1153 között Magyarországon járt Abu-Hámid al-Garnáti szintén felfigyelt arra, hogy az ország hegyei „sok aranyat és ezüstöt rejtnek magukban”.<sup>3</sup>

A külkereskedelmi kapcsolatok kialakulását, az országnak az európai kereskedelmi kapcsolatrendszerbe való beilleszkedését elősegítették a 11. század

---

<sup>1</sup> Kristó Gyula (szerk.): Az államalapítás korának írott forrásai. Szeged: Szegedi Középkorász Műhely, 1999. 345–346.

<sup>2</sup> Kmoskó Mihály: Mohamedán írók a steppe népeiről: földrajzi irodalom. I:2. Budapest: Balassi Kiadó, 1997. 2000. 242.

<sup>3</sup> Bolsakov, O. G., Mongajt, A. L. (kiad.): Abu-Hámid al-Garnáti utazása Kelet- és Közép-Európában 1131–1153. Budapest: Gondolat, 1985. 58.

végétől az országon többször átvonuló keresztes hadak. A hadjáratok során olyanok is megfordultak az országban, akik különben nem jártak volna erre. Megismerték, hogy milyen áruk találhatók meg itt, és ezek közül melyekkel érdemes kereskedni. 1147-ben például Odo de Deogilo, VII. Lajos francia király káplánja kimondottan nyitottan fordult a külkereskedelmi lehetőségek felé, amikor megjegyezte, hogy „a Duna számos ország kincsét és gazdagságát hordja össze a híres Esztergomba”.<sup>4</sup> A keresztes hadjáratokról szóló más beszámolókból is található külkereskedelemmel kapcsolatos adatokat. 1189-ben Barbarossa Frigyes császár vonult át Magyarországon, és találkozott Esztergomban III. Béla királlyal. A magyar uralkodó olyan ajándékokat adott a német császárnak, melyek minden bizonnyal nem az országban készültek, hanem külföldi kereskedők révén kerülhettek Magyarországra. Ilyen volt például az elefántcsontból készült szék, amely már csak az alapanyaga miatt is valószínűsíthetően bizánci importból származó termék volt, de hasonló forrásból származhatott a skarlátszínű szőnyeg és a drága takaró is. A császári látogatást leíró Lübecki Arnold az ajándékokat különösen ékesnek találta, ami a kötelező udvariasságon túl arra is utalhat, hogy az ilyen jellegű, feltehetően keleti forrásból származó áruk az észak-németországi Lübeck apátja számára szokatlanok, ismeretlenek voltak. A fentiekén kívül kapott még a császár a magyar királytól négy drága ajándékokkal megrakott tevét, a keresztes hadnak pedig több alkalommal is lisztet és más élelmiszereket adott. Erre az országon átvonuló sereg nyilvánvalóan rá is szorult, de az élelmiszerek bősége olyan toposzázá vált, amely a külföld szemében szorosán összekapcsolódott a Magyarországról kialakult képpel, és ez a motívum a későbbi utazók leírásaiban is gyakran felbukkant.

A korai forgalomban szerepet játszó árucikkek között mindenképp meg kell említeni a rabszolgákat is. Abu-Hámid al-Garnáti a 12. század közepén feljegyezte a rabszolgák árát. Ezek szerint egy szép rabszolgalány 10 dénárba került. Ő maga vett is egy kedvére való ágyast magának, akitől később gyereke is született. Külső hadjáratok idején egy rabnót már 3 dénárért meg lehetett kapni. Feltételezhetően a rendelkezésre álló utánpótlás bősége tette őket ilyen olcsóvá. Kálmán királynak a 11–12. század fordulóján keletkezett törvénykönyve (Kálmán I. 74.) megtiltotta a zsidók számára a keresztény rabszolgák eladását. Ugyanitt tiltja a magyarországi rabszolgák külföldre való eladását is, csak abban az esetben téve kivételt, ha az idegen nyelvű rabszolga külföldről került volna az országba. Az ország fontos kiviteli cikkek közé tartozott már a korai Árpád-korban a ló is. László törvénye

---

<sup>4</sup> Szamota István: Régi utazások Magyarországon és a Balkán-félszigeten, 1054–1717. Budapest: Franklin, 1891. 25.

(László II. 15–17.) korlátozza az ország határvidékeire, nyilvánvalóan külföldre történő eladás céljával kivitt lovak forgalmát. A ló fontos árucikknek számított, ezért kivitelét az uralkodó maga igyekezett szabályozni és korlátozni. A 12–13. század fordulóján keletkezett – a mai Ausztriában, a magyar határ közelében lévő – Hainburg vámszabása rögzíti a dunai vízi forgalomban szerepet kapó árukat. Eszerint többek között gabona, bor, fa, bőr, viasz, hal, réz és só érkezett a vámhelyhez. A hasonló jellegű steini vám ezen kívül említ még szarvasmarhát, juhot, sertést, mézet, valamint különféle fémfajtákat (réz, ón, ólom, vas) is. Ezek az áruk minden bizonnyal Magyarországról érkeztek, hiszen a Duna mentén csak innen származhatott ilyen áruk együttese.

Akorai Magyarorszá királyi jövedelmeiről, évezek közöttakülkereskedelemből származó vámbevételekről számol be egy III. Béla (1172–1196) korából való, Párizsban fennmaradt forrás. Bár a kimutatás megbízhatóságával kapcsolatban kételyek is felmerülhetnek, de a bevételek összetételére vonatkozólag hiteles képet nyerhetünk. A szövegből kiderül, hogy a vámok, révek és vásárok után kapott rész a királyi összbevétel 18%-át tette ki. Ez nyilvánvalóan magában foglalta a külkereskedelemből származó áruk forgalmát is.

A korai, a kezdetektől a 13. század derekáig tartó korszakában a Bécsen és Regensburgon keresztül nyugat felé húzódó útvonal mellett a két kelet-európai metropolis, Kijev és Bizánc irányába kapcsolta a külkereskedelem erős szálakkal az országot. Tudelai Benjamin zsidó utazó 1165–1173 közötti leírásában a Bizáncban felbukkanó kereskedők között magyarok is voltak a keletről érkezettek, valamint a lombardok, itáliaiak és spanyolok mellett. Regensburgnak már a 10. századtól kitüntetett jelentősége volt a közép-kelet-európai térség külkereskedelme terén. A Duna mentén fekvő város gazdasági felvirágzását a tranzitkereskedelemnek köszönhette. 1192-ben a regensburgi kereskedők kiváltságot nyertek Bécsben. Ez a város csak az egyik állomás volt Regensburg keleti irányba kiépülő kapcsolatainak az útjában, hiszen Ausztrián keresztül a regensburgi kereskedők eljutottak Magyarorszáig is, kapcsolataik egészen az orosz területekig terjedtek. Az általuk leginkább keresett áruk közé már a 12. század végén és a 13. század elején elsősorban nemesfémek tartoztak, különösen pedig az ezüst. A Bécs városának 1221-ben adományozott árumegállító jog éppen ezt, a Magyarországot a nyugati piacokkal összekötő közvetlen kapcsolatot igyekezett megakadályozni, és helyette a forgalmat a város kereskedőinek üzleti körébe terelni. Bécs árumegállító jogát több alkalommal megújították (1244, 1278, 1281), ez pedig azt mutatja, hogy e jog érvényesülése nem ment akadály és ellenállás nélkül. Végül csak 1312-től lépett életbe ténylegesen Bécs árumegállító joga.

### A 13. század átalakulásai

A 13. század több okból is mélyreható változásokat hozott az ország külkereskedelmi kapcsolatai terén. 1204, azaz Bizáncnak a keresztések által történt elfoglalása korszakhatárnak tekinthető. A Latin Császárság megalakulása, majd a bizánci restauráció (1267) már nem hozta vissza a hajdani keleti metropolisnak a mediterrán és kelet-európai távolsági kereskedelemben betöltött kulcsszerepét. Ez az az időszak, amikor a város elfoglalásához vezető IV. kereszties hadjáratot irányító Velence Bizánc érdekszféráját átvéve vált a térség meghatározó gazdasági-kereskedelmi központjává. Nem volt kisebb a hatása egy néhány évtizeddel későbbi másik katonai eseménynek sem. 1240-ben Batu kán és mongol serege elfoglalta Kijevet. Ezzel a Magyarország tágabb külgazdasági környezetét jelentő másik meghatározó pont is kihullott. Ezek azok a körülmények, melyek következtében Magyarország a kelet-európai gazdasági térség nyugati periferiájából Szűcs Jenő megfogalmazása szerint a gazdaságilag emelkedő Nyugat vonzáskörzetébe került.

Ennek az átmeneti időszaknak egy sokatmondó forrása az a feltehetően 1264 körüli, Velencében fennmaradt árulista, amely István ifjabb király környezetében keletkezett. Ez a szöveg – Zolnay László megállapítása szerint – az ifjabb király udvara számára szállított árukat és az Istvánnak adott készpénzhiteleket összegzi, talán a későbbi visszatérítés reményében. Azt nem tudjuk, hogy az ügyletnek ez a része bekövetkezett-e, azaz a Syr Wullam nevű kereskedő és udvari szállító visszakapta-e a befektetett összeget. A Syr Wullam által forgalmazott áruk összetétele és származási helye azonban komoly tanulságokat rejt. Az áruk között kizárólag külföldi eredetű luxuscikkek találunk, legnagyobb részben textíliákat, melyek két jól elkülöníthető földrajzi régióból származnak. Egyrészt bizánci és itáliai közvetítéssel Nyugatra érkezett biborszöveteket szállított Syr Wullam. Erről a területről származott a bársony és a selyem, illetve minden bizonnyal ugyancsak Keletről érkeztek az ékszerek és a drágakövek. A másik nagy gazdasági övezet, ahonnan a felsorolás szerint áruk érkeztek Magyarországra, a nyugat-európai textilipar ekkor fellendülő központja, Flandria volt. Innen posztó, mindenekelőtt a legmagasabb minőséget és ehhez mért magas árat képviselő, Gentben készített posztó került be a kalmár árukínálatába. A korabeli magyar gazdaságra szintén jellemző, hogy a szállításokat hogyan egyenlítették ki: kizárólag ezüstben és sóban való kifizetéséről szól az árulista. Magyarország ekkor elsősorban ezzel a két áruval tudta kompenzálni a döntően a luxuscikkek köréből kikerülő és az udvarhoz közel álló csoportok fogyasztását szolgáló importot.

Időben nem sokkal későbbi, a 13. század végéről való az a lista, amely a különböző országokból Brüggebe érkező árukat sorolta fel. Ez nem csak Magyarországról, hanem a környező királyságokból szállított cikket is megemlíti, így jó lehetőséget jelent az összehasonlításra. Eszerint Magyarországról viasz, arany és veretlen ezüst érkezett Flandriába. Csehország és Lengyelország kínálata erősen hasonlított a magyar kivitelhez, azzal az eltéréssel, hogy az előbbiből ónt, az utóbbiból mokus- és másféle prémeket, valamint rezet is szállítottak. Mivel azonban – egyéb forrásaink szerint – Lengyelország ebben az időben nem rendelkezett jelentősnek minősíthető nemesfém- és rézkivittel, feltételezhető, hogy ezek a bányakincsek magyarországi eredetűek voltak. Minden bizonnyal a Felvidéken bányászták ki ezeket, és Flandriában azért vélték lengyel eredetűnek, mert a feldolgozásra váró fémeket a Visztulán szállították északra, és a Balti- és az Északi-tengeren keresztül jutottak el rendeltetési helyükre.

Az Árpád-kori anyagi kultúrának is egyértelműen meghatározhatók olyan elemei, amelyek tárgyanyaga a külkereskedelem révén kerülhetett az országba: ilyenek például az egyházi, illetve liturgikus eszközök, amelyek természetesen nem csupán a kereskedelmi kapcsolatokat jelzik, hanem a missziót és az egyházszervezést is. Ide tartoznak a bizánci és kijevi mellkeresztek, valamint a Rajna-Maas vidékéről származó bronztárgyak, (aquamanilék, bronztálak, stb.) is. A tatárjárás pusztítása után a 13. század derekán nagy mennyiségben kerülnek be az országba limoges-i zománckeresztek, és más hasonló technikával készült tárgyak, melyek az egyházi intézmények pusztulása során bekövetkezett vesztségeket voltak hivatva pótolni. Ugyancsak az Árpád-kor végétől figyelhető meg az is, hogy egyre nagyobb számban fordulnak elő a korszakból származó leletanyagban az ekkor még egyértelműen a rangosabb háztartások igényeihez igazodó üvegtárgyak, amelyek jórészt velencei eredetűek, bár korábban keleti készítésűek is előfordultak. Sokkal kisebb értéket képviseltek, és így az alacsonyabb társadalmi csoportok asztali edény kultúrájához tartoztak az elsősorban ausztriai eredetű italtároló mázas edények, amelyek azt is jól mutatják, hogy az ilyen külkereskedelemből származó áruk ekkor még döntően a korai városfejlődés útjára lépett települések lakóinál fordulnak elő. A külföldi készítésű kerámia azonban nem csak a reprezentatív célokat szolgáló edények esetében figyelhető meg, ekkor kezdenek megjelenni az ausztriai eredetű edények legkorábbi példányai.

A 13. századtól egyre gazdagodó forrását jelentik a magyar külkereskedelemnek a vámjegyzékek, melyek mind a belső, mind a külső forgalomról máshonnan nem elérhető adatokat tartalmaznak. Az egyik legrészletesebb vámtarifája az esztergomi

káptalané volt, amely több 13. századi átszerkesztés után 1288-ra nyerte el végleges formáját. Ez már a század elejére vonatkozólag is tartalmaz adatokat. A II. András kori szerkesztés szól többek között szekéren Oroszországból prémet szállító kereskedőkről, szerémségi és máshonnan származó borról, melyeket részben esztergomiak hoztak, és amiből külföldi piacokra, Csehországba is jutott. A külföldre vitt áruk között fordul elő még a szarvasmarha is. A 13. század közepéről (1255) származó bejegyzések között szerepel a külföldről származó textilfajták széles választéka, színes posztó, skarlát, a len- és gyapotszálból készült barchent és német posztó. Ebben a részben említik még a velenceiek áruit, amelyeket közelebbi minősítés nélkül egységesen vámoltak el. 1288-ban IV. László király az esztergomi káptalan panaszára adta ki a korábbi rétegeket is magában foglaló vámoklevelét, mivel a budai és pesti kereskedők kikerülték az esztergomi vámot és inkább Győr felé mentek nyugatra. A király ennek a megtiltása mellett elrendelte, hogy a bécsiek, regensburgiak és a Rajnán inneni területekről érkezettek is ugyanazt a vámot fizessék, mint amit a Rajnán túliak, franciák és velenceiek.

Esztergomnak nemcsak politikai és egyházi, de gazdasági jelentőségét is mutatja, hogy Rogerius mester Sirmalmas Éneke szerint a tatárjárás idején a városban igencsak jómódú vallonok és lombardok éltek, „akik mintegy urai voltak a városnak”, befolyásos és gazdag polgárok. Amikor a tatárok ostroma idején látták, hogy az alsóvárost nem tudják megvédeni, akkor „végtelenül sok értékes szövetet és ruhát égettek el, leölték a lovakat, az aranyat és ezüstöt a földre ásták”.<sup>5</sup> Ezek a drágaságok minden bizonnyal külföldi eredetűek voltak. A neolatin nyelvet beszélő vallon és lombard lakosok is főleg a külkereskedelemből gazdagodtak meg.

A külföldi kapcsolatok fontossága a tatárjárás után is megmaradt Esztergomban, hiszen 1272-ben Rennerius esztergomi polgár szőlője adóssága fejében egy genti kereskedő tulajdonába került. Zolnay László hipotézise szerint Rennerius eladósodása hátterében az állhatott, hogy nagy tétel genti posztót vett át, nyilvánvalóan azért, hogy azt kisebb tételekben haszonnal értékesítse.

Varasd és Verőce, a mai Horvátországban lévő, a Drávától kissé délre fekvő két város polgárai 1209-ben és 1242-ben kapnak vámszabást a Németországba induló portékáik után, melyek között főleg élő állatok voltak (ló, ökör, disznó).

A külföldi áruk jelenléte a magyar piacon egyre hangsúlyosabbá válik a 13. század után. Ezek megvásárlása már nem kizárólag a királyi udvar presztízs-

---

<sup>5</sup> Nagy Balázs: *Tatárjárás*. Budapest: Osiris, 2003. 150.



fogyasztásához kötődött, ezek a termékek egyre nagyobb mennyiségben jelentek meg az ország piacán. Ezt mutatja például a Borsod megyei Alzsolca vámjánál (1329) felbukkanó ypres-i posztó, vagy a Bihar megyei Telegdnél, az Erdélybe menő forgalom útjában lévő 1312-ben rögzített vám, amely ypres-i, tournai-i, huy-i posztót említ.

A posztó a középkori kereskedelemnek az egyik legfontosabb árucikke volt. Önmagában ennek a gyapjúból előállított, jellemzően felsőruházati cikkek alapanyagaként szolgáló terméknek a jellemzői a modern szemlélő számára nem magyarázzák meg a posztókereskedelem középkori jelentőségét. A ruházat, annak anyaga, színe, jellege a középkori társadalomban az egyén társadalmi státuszának kifejezésére is szolgált. Az eltérő éghajlati viszonyoktól függetlenül Európa nagy részén a felsőruházat a középkorban alapvetően posztóból készült. A posztó alapanyaga, a juhról lenyírt gyapjú szinte mindenütt rendelkezésre állt, feldolgozása pedig számos munkafázisra oszlott, (mosás, tépés / kártolás, fésülés, fonás, festés, szövés, ványolás, stb.). A posztószövet előállítható háziipari módszerekkel a közösség nőtagjainak munkájára alapozva, illetve magasan specializált tevékenységi formaként is. Erre alapozódott a távolsági kereskedelem piacára termelő, minőségi és természetesen igen drága luxustermékeket előállító, egy-egy régióra koncentrálódó posztóipar. A kiváló alapanyagból, jó minőségű gyapjúból dolgozó észak-nyugat európai posztóipar egyes övezeteinek termékei más-más periódusban jutottak el a közép-európai és a magyar piacra. Mint már a fentiekből is kiderül, Flandria egyes posztótermelő városainak termékei már a 13. századtól fokozatosan megjelentek Magyarországon, így Gent mellett Tournai, Ypern és Brügge posztói is. Ezek az áruk hasonló időben érkeztek más közép-európai országok piacára is, például Cseh- és Morvaországba, Sziléziába és Lengyelországba. Az említett távoli városok áruinak Magyarország felé való közvetítésében elsősorban a német városoknak volt megkerülhetetlen szerepük. Ezek maguk is foglalkoztak posztókészítéssel, tehát a kettős szerepet csak azért tölthették be, mert a kétféle áru – a flamand és a saját posztó – között jelentékeny minőségi különbség volt.

Németalföld egy másik tartományának, a Flandriától keletre fekvő Brabantnak a posztótermelése némileg később, a 14. század folyamán lendült fel. A brabanti városokból származó posztófajták már a 14. század második felében megjelentek Magyarországon, elsősorban Leuven, Mechelen, Herentals, Thienen és természetesen Brüsszel termékei. A Buda Város jogkönyve néven ismeretes, a 15. század elejéről származó joggyűjtemény ezek közül számosat ismer és említ, tehát a flandriai brabanti posztó nemcsak az üzleti tranzakciókban, hanem a jogkönyvekben is megjelent.

## A későközépkori külkereskedelem

A 14. század első fele döntő változásokat idézett elő Magyarországnak az európai gazdasági környezetben elfoglalt helyével kapcsolatban. Ennek okát a hazai nemesfémtermelés felfutásában kell keresnünk. A bányászatnak, és ezen belül a nemesfém kitermelésnek már az Árpád-korra visszanyúló – részben a folyami aranymosásra támaszkodó – előzményei voltak, de ennek hatása nem mérhető a 14. századi változásokhoz. A magyarországi ezüst már korábban is felkeltette az európai piac érdeklődését, elsősorban az itáliai keresletet elégitve ki. Az 1320–1350 közötti évtizedekben azonban megtöbbszöröződött a hazai nemesfém-bányászat. Ennek oka részben a természeti adottságok egyre hatékonyabb kihasználásában, részben pedig a bányászat fellendítését elősegítő céltudatos uralkodói intézkedésekben keresendő. A bányavárosok alapítása, illetve a bányavárosi jog adományozása (pl. 1328: Kőrmöcbánya), illetve a bányabér (urbura) új rendszerű meghatározása jelentik ebben a sorban a legfontosabb lépéseket. A csehországi Kutná Horából (Kuttenberg) hívott német bányászok letelepítésével és a Kutná Hora-i városjog adományozásával az uralkodó igyekezett a megfelelő technikai tudást és szakértelmet biztosítani a magyarországi bányászat számára is. Károly Róbert intézkedése szerint a földesúri birtokon kitermelt nemesfém meghatározott része a földbirtokosé maradhatott. Az 1327-ben bevezetett rendszer alapján azt a földterületet, ahol nemesfémeket találtak, megtarthatta a földesúr, és a királynak jutó urbura egyharmada is őt illette, azaz arany esetében a kibányászott mennyiség 1/30, ezüst esetében 1/24 része. Továbbá az ekkor bevezetett nemesfém-monopólium uralkodói joggá tette a nemesfém forgalmazását. Erre alapozva jelent meg 1325 után a firenzei mintára vert aranyforint. A Garam menti, a szepességi és erdélyi bányavidékek fellendülése robbanásszerű hatással volt az arany- és az ezüstabányászatra. A 14. század közepének nemesfém-kitermelésére vonatkozólag pontos mennyiséget nem lehet adni, de egyes becslések szerint az európai aranytermelés döntő része – bizonyos feltételezések szerint 90%-a – Magyarországról származott. Az ország aranytermelése elérhette, esetleg meg is haladhatta az évi 1500 kg-os szintet. Egy adat érzékeltetheti a magyarországi nemesfémkészletek bőségét: Erzsébet királyné, I. Nagy Lajos édesanyja 1343-ban itáliai útjára több mint 6,5 tonna ezüstöt és 5 tonna aranyat vitt, valamint ezen kívül még vert pénzt is számottevő mennyiségben. Az ilyen nagyságrendű nemesfém és pénz hirtelen piacra kerülése komoly gazdasági következményekkel járt.

A magyar nemesfém-bányászat felfutása időben egybeesett a hasonló csehországi folyamatokkal. A cseh területeken Kutná Hora (Kuttenberg), Jihlava (Iglau) és Havlíčkův Brod (Německý Brod) (Deutschbrod) bányavárosok juttatták a

felszínre a legtöbb ezüstöt. Csehországban szintén a hazaival egy időben kezdődött meg az aranypénzverés. A két szomszédos terület, Magyar- és Csehország ebből a szempontból egymással párhuzamos fejlődése messzeható befolyást gyakorolt a régió későközépkori gazdasági és kereskedelmi jellegzetességeinek alakulására.

A 14. század a nemzetközi gazdaságtörténeti irodalomban gyakran a válság és a krízis fogalmával kapcsolódott össze. Ebben a periódusban kétségtelenül megfigyelhetők olyan jelenségek, melyek jelentős, alkalmanként megrázkódtatásszerű változásokat hoztak magukkal. Már a század elején, 1315–1317 között egy olyan több régiót egy időben elérő éhínségről szólnak a források, melyhez hasonlóra a kortársak szerint „emberemlékezet” óta nem volt példa. A leírások alapján mindez a kedvezőtlen időjárási körülmények halmozódása miatt következett be. Bár egyes nyugati források Közép-Európára, illetve Magyarországra vonatkozólag is sejtetni engedik, hogy ennek a széles körben pusztító éhínségnek hasonló következményei lehettek Magyarországon is, de a hazai okleveles anyag nem támasztja alá ezt a feltételezést.

A 14. század közepén bekövetkező újabb megrázkódtatás, a pestisjárvány hatása Európa írott történetének leg súlyosabb ismert demográfiai csapása. A kontinensen 1347–1348-ban jelentkező járvány Európa népességének mintegy 1/3-át elpusztította, és a 14. század második felében történt újabb és újabb hullámok csak fokozták a hatását. Ugyanakkor a pestisjárvánnyal foglalkozó szakirodalom egyetért abban, hogy a népességcsökkenés területileg egyenetlen volt, azaz a következményei régióként erősen különböztek. Fügedi Erik, aki 1992-ben megjelent tanulmányában részletesen foglalkozott a Fekete Halál magyarországi következményeivel, megállapította, hogy „minden jel arra mutat, hogy a pestis Magyarországon kevesebb áldozatot szedett, mint Nyugat-Európában.”<sup>6</sup> Ennek okai között több hipotézist vázolt fel, megemlítve a földrajzi helyzet szerepét, miszerint Magyarországnak nem volt nagy forgalmú tengeri kikötője, illetve fontos távolsági kereskedelmi útvonal sem szelte át az országot. Más okok is felmerültek annak a magyarázatára, hogy miért került el, kímélte meg a járvány Magyarországot. Ezek szerint a szárazabb éghajlatú vidékeken kevésbé tudott terjedni a kórokozó, illetve Fügedi megemlítette annak a lehetőségét is, hogy a 14. századi magyar populációra jellemző B-vércsoport bizonyos védelmet jelentett a fertőzéssel szemben. A számos felvetett hipotézis egyike sem tudta végérvényesen és megnyugtatóan tisztázni ennek a jelenségnek az okát, de az

<sup>6</sup> Fügedi Erik: A középkori Magyarország történeti demográfiája. Budapest, Népeségtudományi Kutató Intézet, 1992. (Népeségtudományi Kutató Intézet : történeti demográfiai füzetek ; 10.) 30.

egyértelműnek tűnik, hogy Magyarország néhány más közép-európai országgal együtt megmenekült a pestis legsúlyosabb demográfiai következményeitől.

A Nyugat-Európa nagy részét erőteljesen sújtó népesedési katasztrófa azonban messze ható gazdasági következményeket is magával hozott. Angliában, Itáliában és más területeken is fennmaradtak az ár- és bérvizonyok alakulására vonatkozó források és adatok. Ezek azt mutatják, hogy míg a mezőgazdasági termékek ára, illetve a földbérlet értéke viszonylag alacsonyan maradt, vagy akár csökkent is, hiszen az agrártermékek fogyasztóinak, az adott terület lakosainak a száma jelentősen visszaesett, addig a bérmunka, és az ennek felhasználásával előállított iparcikkek ára felment. Tehát a pestisjárvány hatásaitól nem elválasztható okokból kifolyólag Nyugat-Európa egyes területei kétségtelenül válságjelenségekkel voltak kénytelenek szembenézni a 14. század derekán. Nem állítható ugyanakkor, hogy ez a krízis egész Nyugat-Európában általános lett volna. Voltak olyan területek, melyeket erőteljesen sújtottak a válság hatásai, míg más vidékek éppen ekkor a gazdasági prosperitás fázisában voltak. Ezek közé tartozott többek között a Hanza-városok kereskedelmi érdekszférája, de ugyancsak ekkor erősödött meg például Nürnberg, és a délnémet városok gazdasági szerepe és tőkeereje is. A közép-európai országok közül Cseh-, Lengyel- és Magyarország egyaránt a gazdasági konjunktúra korát élte, nem függetlenül az ekkoriban fellendülő nemesfémhányászat által meghatározott tőkeakkumulációtól. Szűcs Jenő megfogalmazása szerint: „A Nyugat [válságból való] kilábolásának punctum salienise végső fokon az volt, hogy az egész szerkezet gravitációs pontjává már 1300 előtt visszavonhatatlanul a városgazdaság vált, mely az összes érintett erők közül (márpedig a válság minden réteget érintett) legkorábban jutott ki a maga kríziséből – nem kis mértékben azáltal, hogy piacválsága meghaladásához és nemesfémszükséglete kielégítéséhez Közép-Kelet-Európában talált tért.”<sup>7</sup> Ennek megfelelően a 14. század derekán és második felében bekövetkezett változások azzal a hatással jártak, hogy az európai gazdasági régiók közötti munkamegosztás erősebbé és a kereskedelmi kapcsolatok intenzívebbé váltak.

Károly Róbert számos intézkedése utal arra, hogy az uralkodó figyelme kiterjedt a külkereskedelmi kapcsolatokra. Ismeretesek a védlevelei, melyeket az országban utazó külföldi kereskedők részére adott ki, 1316-ban például a Száva-reven átkelő, elsősorban feltehetően velencei kalmárok számára, akiknek az egész országban szabad közlekedést engedélyezett a megfelelő vámok megfizetése esetén. Két évvel később pedig a bécsi kereskedők kapnak oltalomlevelet. A

---

<sup>7</sup> Szűcs Jenő: Vázlat Európa három történeti régiójáról. Budapest: Magvető, 1983. 71.

nyugati kereskedelmi kapcsolatok élénkülését Bécsnek az ekkor már teljességében érvényesülő árumegállító joga erősen befolyásolta. Északnyugat felé Szilézia irányába Zsolnán át, Morva- és Csehországba pedig Nagyszombaton és Holicson keresztül vezetett a fő kereskedelmi út. Északra, a lengyelországi Krakkóba pedig Kassán és a Szepességen át jártak a kereskedők. A többi, kereskedelmi szempontból fontos irányba vezettek a nagy forgalmú országutak (*magna via*, *strata publica*). Délnyugat felé Körmenten át a *Via Latinorum*, az „olaszok útja”, Baranyán keresztül a Délvidékre, más utak pedig Erdélybe, és délkeleti irányba.

Károly Róbert külpolitikai lépéseit, szövetségi politikáját is befolyásolták az ország külkereskedelmi érdekei. Míg az uralkodó diplomáciai rendszerében az 1310-es években az ausztriai Habsburg herceggel, Frigyessel való szövetség dominált, addig a következő időszakot a Habsburg-szövetségtől való elfordulás és a Csehországban uralkodó Luxemburgi Jánossal való kapcsolatkeresés határozta meg. Az 1327-ben, Nagyszombatban tartott csúcstalálkozó eredménye volt a két dinasztia közötti házassági kapcsolatról szóló döntés és a Habsburg-ellenes összefogás melletti elköteleződés. 1335-ben több, részben a külkereskedelemmel kapcsolatos tárgyalásokat hozó diplomáciai találkozót tartottak. Először augusztusban találkoztak a magyar, a cseh és a lengyel uralkodó követei Trencsénben, majd november elején a három uralkodó személyesen tárgyalt a Duna partján lévő Visegrádban. Károly Róbert, Luxemburgi János és III. Kázmér megállapodása szabályozta az északnyugat felé menő kereskedelmi utak forgalmát: a Morva- és Csehországon átvezető utat tették a Magyarországról nyugat felé vezető fő kereskedelmi útvonallá, hogy elkerülhessék a bécsi árumegállító jog hatását. 1336 januárjában külön egyezmény született, amely ennek az útvonalnak a részletkérdéseit tisztázta, az útvonalat ismerő és használó nagyszombati és brnói polgárok vallomása alapján. Látható tehát, hogy a 14. század derekára a kereskedelem fejlesztése, a megfelelő útvonalak biztosítása a közép-európai politika egyik meghatározó kérdésévé vált. A későbbiekben is számos oklevél született, amely erre az északnyugat felé vezető útvonalra vonatkozott. Ezekből is kiderül, hogy az új irány igencsak fontossá vált, nemcsak a két szomszédos országból származó, hanem számos más, távolabbi területről érkező kereskedő számára is. 1344-ben a kölni és más rajnai városokból, valamint a Maas menti Huy-ből származó kereskedők, 1345-ben ismét az ezen az útvonalon járó kölni kalmárok kaptak mentességet, hogy ne kelljen magasabb vámot fizetniük, mint a cseheknek és a morváknak.

A későközépkori külkereskedelem áruösszetételéről viszonylag pontos képpel rendelkezünk, hiszen erre vonatkozólag fennmaradt a pozsonyi harmincad

1457–1458. évi számadáskönyve. Ez igen sajátos képet őrzött meg a forgalom szerkezetéről, hiszen eszerint a behozatal a teljes árukereskedelem 89%-át képviseli.

A hazai nemesfémbányászatnak a forgalomra gyakorolt befolyása megmaradt, bár a magyarországi bányák hozama a 14. század középső évtizedeiben tapasztalható felfutás után stagnált, majd némileg csökkent is. Ezen kívül szerepe volt még az állatkivitelnek, elsősorban a meginduló, és később még nagyobb jelentőségre emelkedő szarvasmarha-exportnak, réz és más fémek (vas), valamint a bor forgalmának. A magyar élőmarha Velencében, a délnémet városokban és Sziléziában talált piacra. Ezekre a viszonylag közeli területekre lábön hajtották az állatokat, melyek – annak érdekében, hogy az út viszontagságai miatt elszenvedett súlycsökkenést ellensúlyozzák –, egy úgynevezett utóhízalás után kerültek piacra, majd levágásra. A magyarországi szarvasmarha meghatározó súlyt képviselt a külkereskedelmi áruforgalomban, de nélkülözhetetlen volt jelentős nyugat-európai térségek hússal való ellátása szempontjából is. Amikor visszaesett a piacra kerülő magyar marhák mennyisége, akkor ezt a hús árának emelkedése követte például Észak-Itáliában, Nürnbergben és Ausztriában is.

A külkereskedelemben érdekelt vállalkozók között két csoport játszott a főszerepet: a délnémetek mellett az itáliai származású, főleg firenzei kereskedőknek volt jelentős befolyása. A külkereskedelmi forgalom egyenlege minden bizonnyal negatív volt, azaz az import nagyobb volt, mint a kivitel. Az országba érkezett áruk között értékét tekintve a legjelentősebbek a posztó és más textilcikkék voltak, ezen kívül a fűszerek és fémeszközök képviseltek fontosabb részt. A későközépkori magyar import sajátos szegmensét jelentette a késbehozatal. A speciális fémmegmunkálásnak ez a terméke a mai Ausztria területén és Dél-Németországban készült igen nagy mennyiségben, és szinte „millió” tételben került a magyar piacra.

A nagytételben Magyarországra érkező kézműves termékeket azonban nem csak az írott forrásokból ismerjük, hanem vannak ezekre vonatkozó adataink az anyagi kultúra más forrásaiból is, elsősorban a régészeti ásatásokból. A nagy mennyiségben, elsősorban a közeli ausztriai területekről ide érkező késeket például megtalálhatjuk még a falusi leletanyagokban is, azonosításukat segíti, hogy gyakran jellegzetes technikai megoldásokat alkalmaztak a nyél kiképzésénél, illetve mesterjegyek is utalhatnak készítési helyükre. Ez utóbbiak más fém- és kerámiatárgyakon is előfordulnak, segítve az importtárgyak készítési helyének meghatározását. Ugyanakkor arra is van adat, hogy az ország egyes területeiről nagy számban vitték ki a kézműves termékeket, így

például az erdélyi, főként szász városok fejlett kézművesipara felvevő piacra lelt a moldvai részeken is. Ez utóbbiak emlékeit azonban még kevésbé ismerjük a régészeti leletanyagban.

A régészeti leletek közül kétségkívül a legnagyobb számban fennmaradt kerámiatöredékek utalnak jelentős kereskedelmi forgalomra, főként az országtól nyugatra eső területek irányából beérkező termékek formájában. Az egész Európában elterjedt és keresett német központokban speciális technikával készült kőcserép edények inkább a rangosabb háztartások (udvari, nemesi, polgári) asztali edény készletéhez tartoztak, változatos formáik, egyedi kiképzésük reprezentációs célokat is szolgált. Ugyancsak hasonló szerepe volt a cseh, az úgynevezett losticei kőcserép jellegű díszkerámiának. A kerámiatárgyaknak azonban van olyan csoportja is, amely külföldi készítési helyről jutott el a kevésbé rangos háztartásokba is, beleértve a városi szegényebb rétegeket, sőt a falusi népességet is. Ennek legjellegzetesebb példái az ausztriai árunak nevezett, több kézműves központban (pl. Bécs, Tulln) előállított főzőedények, amelyek magas grafit tartalmuk miatt különösen magas hőfokot tudtak elviselni. A peremükön bepecsételéssel megjelölt edények igen változatos méretben készültek, és ugyanilyen anyagból állították elő az ötvösök és más fémművesek számára elengedhetetlenül fontos, ugyancsak grafit tartalmú öntőtégelyeket.

Az ausztriai és német területek kézműves központjainak termékei nyilvánvalóan nagy számban érkeztek az országba, s bizonyos, hogy nem csak a kerámia-árakkal kell számolnunk, de a régészeti leletekben más tárgyak sajnos kevésbé maradtak meg. Így, viszonylag kisebb számban tudjuk tanulmányozni azokat az ón tányérokat, tálakat, amelyek főként a városi polgárházak jellegzetes tárgyai voltak, és amelyek egy része biztosan kereskedelmi áruként érkezett a jelentősebb magyar városokba. A nyugati kézműves termékek mellett a későközépkorban ugyancsak jelen voltak a piacon az itáliai eredetű áruk, bár ezek közül viszonylag kevés az, amit a régészeti leletanyagban is azonosítani lehet. A hazai, általában alacsonyabb minőséget biztosító üvegyártás termékei mellett továbbra is nagy kereslete volt a legnagyobb finomságú, legjobb minőségű velencei üveg tárgyaknak. Ezek mellett a középkor végén már az itáliai kerámiaközpontok egyes termékei is megjelennek, így például a majolika asztali edények.

Mindezek az adatok azt mutatják, hogy a középkor végén Magyarország a legkülönbözőbb áruk széles körének importjával és exportjával kapcsolódott be Európa kereskedelmi kapcsolatrendszerébe, jellegében azonban ez a külkereskedelem továbbra is alapvetően a mezőgazdasági termékek kivitelére és az iparcikkek behozatalára épült.



*Kereskedőhajó ábrázolása a nagyszalóki Szent András-templom Szent Miklós-oltáráról,  
1490–1503 k., Magyar Nemzeti Galéria  
Radocsay Dénes: A középkori Magyarország táblaképei, Budapest, 1955. 404.*





Külföldi vándorkereskedő a Manesse kódexben.  
"Codex Manesse" Große Heidelberger Liederhandschrift, 1300 körül,  
Zürich Universitätsbibliothek Heidelberg, Cod. Pal. Germ. cpg 848.



*Királynő vásárol egy kereskedőtől, Schonoch, Franciaország királynéi  
Bécs; Österreich; Wien; Österreichische Nationalbibliothek; cod. 2675; fol. 6v*



*Kereskedő ábrázolása a Balthasar Behem kódexben.  
Codex picturatus Behem, Baltazar, d. 1508: Codex picturatus Balthasaris Behem:  
facsimile. Varsovia, [1988?].*



*Borszállító kocs, 15. sz. (Jánosréti főoltár)  
Buda jogkönyve Blazovich, Schmidt, 2001. II. 421.*

## Irodalom

## Általános szakirodalom

- Draskóczy István: A honfoglalástól a 16. századig. In: Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig. Szerk.: Honvári János. Budapest, 1996. 5–80.
- Fügedi Erik: A középkori Magyarország történeti demográfiája. Budapest, 1992. (Népeségtudományi Kutató Intézet : történeti demográfiai füzetek 10.)
- Fügedi Erik: Magyarország külkereskedelme a XVI. század elején. In: Fügedi Erik: Kolduló barátok, polgárok, nemesek. Tanulmányok a magyar középkorról. Budapest, 1981. 364–386.
- Györffy György: Az Árpádkori Magyarország történeti földrajza, I. Budapest, 1963.
- Halaga, Ondrej R.: Kaufleute und Handelsgüter der Hanse im Karpatengebiet. *Hansische Geschichtsblätter* 85 (1967) 59–84.
- Kováts Ferenc: Nyugatmagyarország áruforgalma 15. században a pozsonyi Harmincadkönyv alapján. Budapest, 1902.
- Kubinyi András: A későközépkori magyar–nyugati kereskedelmi kapcsolatok kérdése. In: R. Várkonyi Ágnes emlékkönyv születésének 70. évfordulójára. Szerk.: Tusor Péter. Budapest, 1998. 109–117.
- Lederer Emma: A középkori pénzügyletek története Magyarországon (1000–1458). Budapest, 1932.
- Miskolczi István. A középkori kereskedelem története. Budapest, 1926.
- Nagy Balázs: Transcontinental Trade from East–Central Europe to Western Europe (Fourteenth and Fifteenth centuries). In: *The Man of Many Devices Who Wandered Full Many Ways...* Festschrift in Honor of János M. Bak. Szerk.: Nagy Balázs – Sebők Marcell Budapest, 1999. 347–356.
- Paulinyi Oszkár: Ipar, kereskedelem. In: *Magyar Művelődéstörténet. II.* Szerk.: Domanovszky Sándor. Budapest, 1939. 161–199.
- Paulinyi Oszkár: Nemesfémtermelésünk és országos gazdaságunk általános alakulása a bontakozó és a kifejtett feudalizmus korszakában (1000–1526) *Gazdag föld – szegény ország.* *Századok* 106 (1972) 561–608. Újabb kiadása In: Paulinyi Oszkár. *Gazdag föld – szegény ország.* Szerk.: Búza János – Draskóczy István,. Budapest, 2005. 183–227.
- Pleidell Ambrus: A nyugatra irányuló magyar külkereskedelem a középkorban. Budapest, 1925.

- Stromer, Wolfgang von: Oberdeutsche Hochfinanz, 1350–1450. 3 köt. Wiesbaden, 1970.
- Székely György: Vidéki termelőágak és az árukereskedelem Magyarországon a XV–XVI. Században. *Agrártörténeti Szemle* 3 (1961) 309–343.
- Szűcs Jenő: Az utolsó Árpádok. Budapest, 1993.
- Szűcs Jenő: Vázlat Európa három történeti régiójáról. Budapest, 1983.

## Egyes árucikkek forgalma

- Blanchard, Ian: The Continental European Cattle Trades, 1400–1600. *Economic History Review, Second Series* 39 (1986/3) 427–460.
- Holl Imre: Külföldi kerámia Magyarországon, XIII–XVI. század. *Budapest Régiségei* 16 (1955) 147–197.
- Mályusz Elemér: Bajorországi állatkivitelünk a XIV–XV. században. *Agrártörténeti Szemle* 28 (1986/1–2) 1–33.
- Mesterházy Károly: Régészeti adatok Magyarország 10–11. századi kereskedelméhez. *Századok* 127 (1993/ 3–4) 450–468.
- Székely György: A németalföldi és angol posztó fajtáinak elterjedése a XIII–XVII. századi Közép–Európában. *Századok* (1968).
- Székely György: Posztófajták a német és nyugati szláv területekről a középkori Magyarországon. *Századok* 109 (1975) 765–792.

## Egyes városok külkereskedelmi forgalma

- Domanovszky Sándor: A szepesi városok árumegállító joga. Budapest, 1922.  
Újabb kiadása: In Domanovszky Sándor: Gazdaság és társadalom a középkorban. Szerk.: Glatz Ferenc. Budapest, 1979. 139–161.
- Fügedi Erik: Kaschau, eine osteuropäische Handelsstadt am Ende des 15. Jahrhunderts. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae* 2 (1956) 185–213.
- Györffy György: Budapest története az Árpád–korban. In: Budapest története az őskortól az Árpád–kor végéig. Szerk.: Gerevich László. Budapest, 1975. 219–349, lsd. különösen 326–330.
- Kováts Ferenc: Handelsverbindungen zwischen Köln und Pressburg im Spätmittelalter. *Mitteilungen aus dem Stadtarchiv von Köln* 35 (1914) 1–32.
- Kubinyi András: Buda és Pest szerepe a távolsági kereskedelemben a 15–16. század fordulóján. *Történelmi Szemle* 36 (1994/1–2) 1–52.

- Kubinyi András: Budapest története a későbbi középkorban Buda elestéig (1541–ig). In: Budapest története a későbbi középkorban és a török hódoltság idején. Szerk.: Gerevich László – Kosáry Domokos. Budapest, 1975. 9–240, lsd. különösen 44–54, 97–111, 214–216.
- Kubinyi András: Die Städte Ofen und Pest und der Fernhandel am Ende des 15. und am Anfang des 16. Jahrhunderts. In: Der Außenhandel Ostmitteleuropas 1450–1650: Die ostmitteleuropäischen Volkswirtschaften in ihren Beziehungen zu Mitteleuropa. Szerk.: Ingomar Bog. Köln, 1971. 342–433.
- Szende Katalin G.: Kölni kereskedők a középkori Sopronban. In: Tanulmányok Csatkai Endre emlékére. Szerk.: Környei Attila – Szende Katalin. Sopron, 1996. 57–70.
- Teke Zsuzsa: Kassa külkereskedelme az 1393–1405. évi kassai bírói könyv bejegyzései alapján. *Századok* 137 (2003/2) 381–404.

#### Itáliai és levantei kereskedelem

- Husztai Dénes: IV. Béla olaszországi vásárlásai. *Közgazdasági Szemle* 1938/9–10. 737–770.
- Husztai Dénes: Olasz–magyar kereskedelmi kapcsolatok a középkorban. Budapest, 1941.
- Mesterházy Károly: Bizánci és balkáni eredetű tárgyak a 10–11. századi magyar sírleletekben. *Folia archaeologica* 41 (1990) 87–115., 42 (1991) 145–177.
- Pach Zsigmond Pál: A levantei kereskedelem erdélyi útvonala I. Lajos és Zsigmond korában. *Századok* 109 (1975) 3–31.
- Pach Zsigmond Pál: Egy évszázados történésvitáról: áthaladt-e a levantei kereskedelem útja a középkori Magyarországon? *Századok* 106 (1972) 849–888.
- Teke Zsuzsa: Firenzei üzletemberek Magyarországon 1373–1403. *Történelmi Szemle* 37 (1995/2) 129–150.
- Teke Zsuzsa: Firenzei üzletemberek Magyarországon a XIV. század végén és a XV. század elején. In: A Gazdaságtörténet kihívásai: Tanulmányok Berend T. Iván 65. születésnapjára, Szerk.: Búza János – Csató Tamás – Gyimesi Sándor. Budapest, 1996. 21–28.
- Teke Zsuzsa: Firenzei kereskedőtársaságok, kereskedők Magyarországon Zsigmond uralmának megszilárdulása után 1404–37. *Századok* 129 (1995/1) 195–214.
- Teke Zsuzsa: Velencei–magyar kereskedelmi kapcsolatok a XIII–XV. században. Budapest, 1979.
- Zolnay László: István ifjabb király számadása 1264–ből. *Budapest Régiségei* 21 (1964) 79–114.

## Vámok, vámjegyzékek

- Domanovszky Sándor: A harmincadvám eredete. Budapest, 1916. Újabb kiadása:  
In Domanovszky Sándor. Gazdaság és társadalom a középkorban. Szerk.:  
Glatz Ferenc. Budapest, 1979.
- Draskóczy István: A somosi vám a 13–14. században. In: R. Várkonyi  
Ágnes emlékkönyv születésének 70. évfordulójára. Szerk.: Tusor Péter.  
Budapest, 1998. 50–56.
- Draskóczy István: Sáros megye vámhelyei a 14. században. In: Tanulmányok  
Borsa Iván tiszteletére. Szerk.: Csukovits Enikő. Budapest, 1998. 45–61
- Pach Zsigmond Pál: A harmincadvám az Anjou–korban és a 14–15. század  
fordulóján. *Történelmi Szemle* (1999/3–4) 231–277.
- Pach Zsigmond Pál: A harmincadvám Erdélyben és Havasalföldön a 15. század  
első felében. *Történelmi Szemle* 40 (1998/1–2) 33–41.
- Pach Zsigmond Pál: A harmincadvám eredete. Budapest, 1990.
- Pach Zsigmond Pál: Hogyan lett a harmincadvámból huszad? (1436–1457).  
*Történelmi Szemle* 37 (1995/3) 257–276 .
- Weisz Boglárka: A vásár és a vám Árpád–kori törvényeinkben. In: Tanulmányok  
a középkorról. Szerk.: Weisz Boglárka – Balogh László – Szarka József.  
Szeged, 2001. 169–182.
- Weisz Boglárka: Az esztergomi vám Árpád–kori története. *Századok* 137 (2003/4)  
973–981.
- Weisz Boglárka: Bars megye vámhelyei az Árpád–korban. *Acta Universitatis  
Szegediensis de Attila József Nominat. Acta Historica* 115 (2001) 13–22.
- Weisz Boglárka: II. András vámmenteség–adományai világiak számára.  
*Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominat. Acta Historica*  
113 (2001) 41–50.

## További résztanulmányok

- Glaser Lajos: A Dunántúl középkori úthálózata. *Századok* 63 (1929) 138–167,  
257–285.
- Hóman Bálint: La circolazione delle monete d'oro in Ungheria dal X al XIV secolo  
et la crisi europea dell'oro nel secolo XIV. *Revista Italiana di Numismatica,  
Second Series* 5 (1922) 132.
- Mesterházy Károly: Régészeti adatok Magyarország 10–11. századi  
kereskedelméhez. *Századok* 127 (1993/3–4) 450–468.

- Stromer, Wolfgang von: Zsigmond császár Velence elleni kontinentális zárlata és a nemzetközi kereskedelmi utak áthelyeződése (1412–1413, 1418–1433) *Századok* 121 (1987) 638–659.
- Szántó Richárd: Az 1315–17. évi éhínség. In Marton Szabolcs, Teiszler Éva (szerk.): *Medievisztikai tanulmányok (A IV. Medievisztikai PhD-konferencia 2005. június 9–10. előadásai)*. Szeged: Szegedi Középkorász Műhely, 2005. 135–142.
- Barta János – Barta Gábor: III. Béla király jövedelmei: megjegyzések középkori uralkodóink bevételeiről. *Századok* 127 (1993/3–4) 413–449.